

σης. Τούναντίον ὁ νόμος ΒΤΜΘ' τοῦ 1895 ἐπανῆλθεν εἰς τὰς πρό τοῦ 1878 ἀντιλήψεις, εἰσαγαγὼν καὶ αὖθις τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Κατ' αὐτὸν εἰς μὲν τὰ πλήρη δημοτικά σχολεῖα ἐδιδάσκοντο τὰ κάτωθι μαθήματα :

1) Ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεία περικοπῶν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, 2) ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεία ἐκλεκτῶν συγγραφέων τῆς καθωμιλουμένης γλώσσης καὶ γραπταὶ ἐν αὐτῇ ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν, 3) διδασκαλία τῶν στοιχείων τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, 4) ἐρμηνεία μερῶν ἐκ τῶν ὁμαλωτέρων πεζῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, 5) ἀσκήσεις πρὸς λύσιν πολυπλοκωτέρων ἀριθμητικῶν προβλημάτων, 6) διδασκαλία στοιχείων γεωμετρίας, χημείας καὶ φυσικῆς ἱστορίας, μετὰ ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἐν τῇ γεωργίᾳ, τῇ βιομηχανίᾳ, τῇ κτηνοτροφίᾳ τῇ ὑγιεινῇ, 7) σωματικαὶ ἀσκήσεις. Εἰς δὲ τὰ γραμματοδιδασκαλεῖα: α) ἡ ἀνάγνωσις καὶ πραγματογνωσία, β) ἡ γραφή, γ) ἡ ἀριθμητικὴ, δ) στοιχειώδης ἱερὰ ἱστορία καὶ κατήχησις, ε) στοιχεῖα Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, στ) γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος, ζ) περικοπαὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Μαθήματα δηλ. ὅπως διάφορα ἀπὸ τὰ διδασκόμενα εἰς τὰ πλήρη. Ἄλλη ἐκπαίδευσις εἰς τὰ μὲν, ἄλλη εἰς τὰ δέ.

Τοῦ 1899 τὰ νομοσχέδια προσεπάθησαν νὰ δώσουν εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν πλέον πρακτικὰς καὶ συμφώνους πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς κατευθύνσεις. Συμφώνως πρὸς ταῦτα εἰς τὰ δημοτικά σχολεῖα θὰ ἐδιδάσκοντο τὰ ἐξῆς μαθήματα: 1) θρησκευτικά, 2) ἑλληνικὴ γλῶσσα, 3) πρακτικὴ ἀριθμητικὴ, 4) στοιχειώδης γεωμετρία, 5) ἐθνικὴ ἱστορία καὶ τὰ σπουδαιότατα τῆς παγκοσμίου, 6) τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τοῦ συνταγματικοῦ πολίτου μετὰ στοιχείων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ καταστιχογραφίας, 7) γεωγραφία, 8) φυσικὴ ἱστορία, 9) φυσικὴ καὶ χημεία, 10) ὥδική, 11) καλλιγραφία, 12) ἰχθυογραφία, 13) γυμναστικὴ, 14) στοιχειώδεις γνώσεις τῆς γεωπονίας, κηπουρικῆς, δενδροκομίας, βομβυκοτροφίας, μελισσοκομίας καὶ ἐμπορίας, 15) στοιχειώδεις γνώσεις τεχνολογικαί, 16) χειροτεχνία καὶ 17) ἐργόχειρα διὰ τὰ θέληα. Ἐννοεῖται, ὅτι τὰ μαθήματα ταῦτα θὰ ἐδιδάσκοντο εἰς ἀμφοτέρους

τούς κύκλους, τούς προβλεπόμενους ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ νομοσχεδίων, τὸν κατώτερον ἐκ 4 τάξεων καὶ τὸν ἀνώτερον ἐκ τριῶν.

Ἡ εἰσηγητικὴ ἐκθεσις τῶν νομοσχεδίων ὡς ἐξῆς ἐδικαιολόγει τὸν καθορισμὸν τῶν ἀνω μαθημάτων. «Ἡ νῦν παιδαγωγικὴ θεωρία καὶ αἱ ἀνώτεραι σχολικαὶ νομοθεσίαι συμφωνοῦσιν ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ θρησκεία ἢ ἄλλως ὁ Θεός, ἡ φύσις καὶ ἡ ἐθνικὴ ἱστορία καὶ γλῶσσα εἶναι τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς μορφώσεως, ἧτις πρέπει νὰ παρέχῃται ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις. Ἀλλότριόν τι τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἐννοίας τῶν δημοτικῶν σχολείων ὑπολαμβάνουσιν αὐταὶ τὴν διδασκαλίαν ξένης γλώσσης καὶ μάλιστα μὴ λαλευμένης. Τοιοῦτό τι ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ περιορισμένου χρόνου τῆς ὅλης δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ὡσαύτως δὲ τὰς ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῶν κυρίως μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, οἵτινες συνηθέστατα ἔχουσι τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν πατρίδα ὡς τὸ μόνον στάδιον τῆς δράσεώς των. Τούτων οὕτως ἐχόντων, προδήλως ἠστόχησε τοῦ ὀρθοῦ ὁ ΒΤΜΘ' νόμος ἀναγράφας ὡς διδακτέον μάθημα ἐν ταῖς ἐξαετέσι δημοτικοῖς σχολείοις καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Ἐν διετεί μόνον ταύτης διδασκαλίᾳ καὶ ἐν ὀλίγαις ὥραις, ὅσας δύναται τὸ δημοτικὸν σχολεῖον νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ αὐτῆς, οἱ μαθηταὶ μόλις θὰ κατορθώσωσι νὰ γίνωσι κύριοι τοῦ τυπικοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ ν' ἀναγνώσωσι σελίδας τινὰς ἐκ τινος χρησιμομαθείας. Ἄλλ' ἐκ ταύτης μόνον γνώσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς οἱ μαθηταί, οἱ μέλλοντες μετὰ τὸ πέρασ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, οὐδὲν ἔχουσι νὰ ὠφεληθῶσι, δὲν δύναται δηλαδὴ, προκειμένου περὶ τῶν τοιούτων μαθητῶν, νὰ γίνῃ λόγος οὔτε περὶ τῆς ἐκ τῶν πηγῶν γνώσεως τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν πολιτισμοῦ καὶ βίου οὔτε περὶ τῆς λογικῆς καὶ καθόλου γραμματικῆς τοῦ νοῦ παιδεύσεως. Ἐκεῖνο μὲν ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν ἀνάγνωσιν πολλῶν, ἐκλελεγμένων, ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, τοῦτο δὲ τὴν διδασκαλίαν μάλιστα τοῦ συντακτικοῦ, διότι πλὴν ἄλλων ἐν τῇ συντάξει ὑπάρχουσιν αἱ πολλαὶ διαφοραὶ τῆς ἀρχαίας ἀπὸ τῆς νέας φάσεως τῆς γλώσσης ἡμῶν· αὗται δ' αἱ διαφοραὶ εἶναι αἱ ἐξαναγκάζουσαι εἰς σύγκρισιν καὶ διὰ τοῦτο προκαλοῦσαι τὴν τοῦ νοῦ ἀσκήσιν, ἐπιτρέπουσαι δ' οὕτω τὴν βαθυτέραν γνώσιν ἑκατέρας

φάσεως τῆς γλώσσης ἡμῶν. Οὐδέτερον λοιπὸν τῶν σκοπῶν αὐτῆς κατορθοῖ ἢ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐν διατίᾳ· διὸ ὀρθῶς ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν, ὅτι διὰ τοὺς ἀποφοιτῶντας ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, εἶναι ὅλως ἀνωφελῆς καὶ ἄσκοπος ἡ διδασκαλία αὐτῆς. Οὗτοι οἱ μαθηταὶ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ πλείστοι, καὶ χάριν αὐτῶν ὑπάρχουσι κυρίως τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, διὸ καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν τὰς δικαιολογημένας πρέπει ταῦτα νὰ ρυθμίζωνται καθόλου κατὰ τὴν ὀργάνωσίν των, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν διδασκτέων ἐν αὐτοῖς μαθημάτων. Δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι καὶ ἕτερόν τινα σκοπὸν ἔχουσι καὶ δύνανται νὰ ἔχωσι τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, νὰ παρασκευάζωσι δηλονότι καὶ τοὺς μέλλοντας νὰ συνεχίσωσι τὰς σπουδὰς των, ἐν τοῖς γυμνασίοις καθόλου. Ἄλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνηται ἐν αὐτοῖς, ἐφ' ὅσον τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου σκοποῦ των ἐπιβαλλόμενα μέσα συντελοῦσιν εἰς ἐπίτευξιν καὶ τοῦ δευτερεύοντος σκοποῦ. Ἄμα ὁμως παραστάσης πρὸς τοῦτο ἀνάγκης γίνηται χρῆσις νέων μέσων ἄλλοτριῶν τοῦ κυρίου σκοποῦ καὶ ἀλυσιτελῶν εἰς αὐτόν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου εὐθύς πρέπει νὰ χωρίζηται ἡ διδασκαλία τῶν δύο εἰδῶν τῶν μαθητῶν· διότι ἄλλως ὁ κύριος σκοπὸς παραβλάπτεται, ἐπιβαρυνομένων τῶν πλειόνων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μαθητῶν μὲ τὴν διδασκαλίαν μαθημάτων, οὐδένα σκοπὸν ἔχόντων δι' αὐτούς, ὡς τοῦτο ἐδείχθη, περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν προκειμένου. Ἡ τούτων δὲ διδασκαλία δὲν εἶναι μόνον ἄσκοπος καὶ ἀνωφελῆς εἰς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος μαθητὰς, ἀλλὰ καὶ θετικῶς βλαβερὰ, τοῦτο δὲ διότι ἀφαιρεῖ χρόνον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ἄλλων μαθημάτων, ἀπολύτως ἀναγκαίων εἰς αὐτούς, ὧν ἡ διδασκαλία θὰ γίνηται οὕτως ἐλλιπῆς καὶ ἐσπευσμένη. Ἄν θελήσωμεν ν' ἀποφύγωμεν ταῦτα, θὰ περιπέσωμεν εἰς ἕτερον κακόν, καθ' ὃ οἱ μαθηταὶ αὐτοὶ σφόδρα θὰ ἐπιβαρύνωνται μὲ πολλὰς ὥρας διδασκαλίας. Ἄλλὰ καὶ ἐξ ἄλλης ἀπόψεως βλαβερὰ ἀποβαίνει ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἰς τοὺς κυρίως καὶ πλείονας μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ὑπάρχει παιδαγωγικὸς νόμος ἀναντίρρητος παραγγέλλων ἡμῖν ἐν τῇ κυρίως ἀγωγῇ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ νὰ φειδῶμεθα τῆς ἀτομικότητος

τῶν παιδίων, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν ἀντιστρατεύεται πρὸς τε τὸν ὕψιστον καὶ τοὺς δευτερεύοντας σκοποὺς τῆς ὅλης ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας. Ἡ ἀτομικότης ὁμῶς τῶν κυρίως μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν καὶ προωρισμένων διὰ ταύτην, εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν οὔτε τοπικῶς οὔτε χρονικῶς ἐκτείνεται πέραν τῶν πρὸ τῶν ποδῶν κειμένων. Κατὰ ταῦτα οὐδαμῶς τῆς ἀτομικότητός των φειδόμεθα, ἐπιβάλλοντες εἰς αὐτοὺς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, τούναντίον μάλιστα πιέζομεν καὶ βιάζομεν αὐτήν, καὶ δὴ, ὡς ἄρτι ἐδείχθη, ἀσκόπως καὶ ἀλυσιτελῶς, δηλαδὴ ἄνευ ἀνάγκης ἐπιβαλλομένης ἡμῖν ὑπὸ τινος τῶν σκοπῶν τῆς ὅλης ἀγωγῆς ἢ καὶ τῆς διδασκαλίας μόνον. Ὄταν οὕτω πρὸς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἀτομικότητα τῶν κυρίως μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἔχη ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, πρόδηλον, ὅτι οἱ διδάσκοντες δὲν δύνανται νὰ διεγείρωσιν ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν διδασκομένων· ἀλλὰ τότε καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ παιδαγωγούσης διδασκαλίας τοῦ μαθήματος, εἰ καὶ τοιαύτη πρέπει νὰ εἶναι ἡ διδασκαλία πάντων τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Σημειωτέον δ' ἐν τέλει, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἄρχηται ἢ κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη· ἀλλὰ τότε καὶ ἡ ἀτομικότης τῶν κυρίως μαθητῶν του ἐμφαντικώτερον ἐκφαίνεται καὶ ἐπιτακτικωτέρας ἐπιβάλλει τὰς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτήσεις αὐτῆς, διὰ τοῦτο δὲ ἐπιβάλλοντες εἰς τοὺς μαθητὰς τούτους κατὰ τὸν μνημονευθέντα χρόνον ἀλλότριόν τι ἐκείνης καὶ ἐναντίον τῶν ἀπαιτήσεών της, πάντως θὰ προκαλῶμεν σφοδρὰν τὴν ἀντίδρασιν, σφοδροτέραν ἐκείνης, ἣν θὰ προκαλέσῃ ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἐνωρίτερον ἀρχομένη, ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι εἰς τοῦτο δὲν θ' ἀντεστρατεύοντο λόγοι παιδαγωγικοὶ σπουδαιότατοι. Ὑπάρχει δηλ. ὠρισμένον ὄριον ἡλικίας, ἀφ' οὗ ἐπιτρέπεται ἡ ἔναρξις τῆς διδασκαλίας ξένης γλώσσης μάλιστα δ' ἀρχαίας, ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν πρόκειται νῦν· ἡμεῖς ἠθελήσαμεν μόνον νὰ δείξωμεν, ὅτι πολὺ μεγάλη δι' αὐτὰ ταῦτα θὰ εἶναι παρὰ τοῖς κυρίως μαθηταῖς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἡ ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας Ἑλ-

ληνικῆς γλώσσης, ὅτι ἡ ταύτης διδασκαλία καὶ πολὺ ὀλίγον παι-
 δαγωγοῦσα θὰ εἶναι. Οὗτοι εἶναι οἱ λόγοι, δι' οὓς νομίζομεν, ὅτι
 ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς νὰ διαγράψωμεν ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν
 δημοτικῶν σχολείων τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Οὕτω θὰ
 καθίστατο εἰς ἡμᾶς εὐκόλον νὰ ἐλαττώσωμεν τὸ σύνολον τῶν καθ'
 ἑβδομάδα ὥρῶν τῆς ἐν ἑκάστη τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων διδα-
 σκαλίας, ἅμα δὲ νὰ διαθέσωμεν ὥρας τινὰς ὑπὲρ ἀνωτέρας καὶ εὐ-
 ρυτέρας διδασκαλίας μάλιστα τῶν στοιχείων τῆς φυσικῆς καὶ χη-
 μείας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ. Νομίζομεν δη-
 λαδῆ, ὅτι ἀπολύτως ἀναγκαῖον εἶναι κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη
 τοῦ ἑπταετοῦς δημοτικοῦ σχολείου νὰ διδάσκωνται πρὸς τοῖς μαθή-
 μασι τῆς γενικῆς μορφώσεως καὶ τινὰ ἀμεσώτερον ἢ ταῦτα ἄγον-
 τα εἰς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ παρασκευάζοντα εἰς τοῦτον. Οὕτω
 θὰ ἐδίδετο πρακτικώτερα τροπὴ εἰς τὴν πρὸς τὸ εἰδέναι τάσιν,
 ἧτις ζωηρὰ ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ παρ' ἡμῖν κοινωνικῇ τά-
 ξει, ἅμα δέ, ὅπερ τὸ σπουδαιότατον, θ' ἀνεπληροῦτο οὕτως ἐπαρ-
 κῶς ἢ παρ' ἡμῖν ἔλλειψις εἰδικῶν αὐτῆς σχολῶν, ὧν ἡ ἴδρυσις,
 ἀναγκαιοτάτη οὔσα παρ' ἡμῖν, τό γε νῦν προσκρούει εἰς ἀνυπέρ-
 βλητα προσκόμματα, ἰδίᾳ εἰς τὸ οἰκονομικόν. Τρίτον δὲ θὰ εἶχομεν
 ὠφέλημα ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος μαθημάτων καὶ τὸ
 ἐξῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἀναφορὰ αὐτῶν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ τὸ
 μέλλον τῶν παιδευομένων εἶναι ἀμεσώτερα καὶ κατ' ἀκολουθίαν προ-
 δηλοτέρα, διὰ τοῦτο ἰσχυρότερον θὰ διεγείρωσιν αὐτὰ τὸ ὑπὲρ ἑαυ-
 τῶν ἐνδιαφέρον καὶ τῶν παιδευομένων αὐτῶν καὶ τῶν γονέων ἢ
 κηδεμόνων τούτων, καθόσον ἡ τάσις πρὸς τὴν πρακτικὴν χρησιμο-
 ποίησιν τῶν γνώσεων καὶ δεξιοτήτων ὑπῆρξεν ἀείποτε ἰσχυρὸν
 ἐλατήριον πρὸς τὴν ἐργασίαν τῆς μορφώσεως. Ἴδου οἱ λόγοι, δι'
 οὓς ἡμεῖς εἴμεθα τῆς γνώμης, ὅτι πολὺ θὰ διηκολύνητο καὶ ἐκ μέ-
 ρους αὐτῶν τῶν παιδευομένων καὶ ἐκ μέρους τῶν γονέων ἢ κηδεμό-
 νων αὐτῶν ἢ ὑποχρεωτικὴ ἐπὶ ὅλην ἑπταετίαν φοίτησις εἰς τὸ δη-
 μοτικὸν σχολεῖον, ἧτις ἀναγκαιοτάτη μὲν εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὸ παρ'
 ἡμῖν ἔτι ἄηθες αὐτῆς δύναται νὰ προσκρούσῃ εἰς πολλάς δυσχε-
 ρείας, εἰς τὴν ἄρσιν τῶν ὁποίων κατὰ πολὺ θὰ συνετέλει, ὡς ἡμεῖς
 νομίζομεν, ἢ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη διδασκαλία καὶ τῶν περὶ

οὗ ὁ λόγος μαθημάτων διὰ τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον, ὅπερ δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ ἐξεγείρωσιν αὐτὰ παρά τε τος διδάσκομένοις καὶ τοῖς γονεῦσιν αὐτῶν διὰ τὸν ἄρτι μνημονευθέντα λόγον. Τοιούτων ὄντων τῶν ὠφελιμάτων ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐφηρμοσμένων μαθημάτων ἀνάγκη νῦν νὰ καθορίσωμεν τίνα πρέπει νὰ εἶναι αὐτὰ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. Εἰς τοῦτο θὰ καθοδηγήσῃ ἡμᾶς ἡ ἐξέτασις τῶν ἀναγκῶν, τῶν ἰδιαζουσῶν εἰς τὸν κοινωνικὸν ὄργανισμόν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, οἷς οὗτος διεμορφώθη δι' ἱστορικούς, γεωγραφικούς καὶ ἄλλους λόγους. Διὰ πάντας τοὺς λόγους τούτους ἡ χώρα ἡμῶν εἶναι γεωργικὴ, ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ, μάλιστα δὲ καθόλου γεωργικὴ· δι' ὃ ἂν μέλλωμεν τὴν τάξιν τῶν ἐργαζομένων νὰ παρασκευάζωμεν διὰ τὴν εἰδικὴν αὐτῶν κλῆσιν, πρέπει νὰ φροντίζωμεν εὐμόνον περὶ ὑγιοῦς καὶ στερεᾶς αὐτῶν γενικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ περὶ διαδόσεως, ἐν τῇ τάξει ταύτῃ μάλιστα, γεωργικῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν. Ἐπειδὴ αἱ γνώσεις αὗται ἀμέσως ὑπηρετοῦσι τὰς ἀνάγκας τοῦ πρακτικοῦ βίου, αὗται δὲ δὲν εἶναι αἱ αὐταὶ ὅλως πανταχοῦ, διὰ τοῦτο τὰ καθ' ἕκαστα τῆς τοιαύτης ἀμέσως πρακτικῆς διδασκαλίας θὰ καθορίζωνται ἐν ἐκάστῳ δημοτικῷ σχολείῳ ὑπὸ τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας ὅλως ἀνάγκας τῆς ἔδρας ἐκάστου δημοτικοῦ σχολείου. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀμέσως πρακτικῶν γνώσεων, ὧν τὸ ποσὸν καὶ ποιὸν διάφορον ἐκασταχοῦ θ' ἀποβαίνει κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας ἀνάγκας ἐκάστου μικροτέρου κοινωνικοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ὑπάρχουσι καὶ τιτινες τοιαῦται γνώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖαι εἰς πᾶν ἄρρεν μέλος αὐτοῦ. Κατὰ τὸν συνταγματικὸν ἡμῶν χάρτην ἡ ἔμμεσος εἰς τὰ κοινὰ συμμετοχὴ μάλιστα διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν εἶναι δικαίωμα παντός πολίτου, μεγάλην ἄσκοῦν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους ἡμῶν κατάστασιν. Ἀλλὰ τοῦ δικαιώματος τούτου οὐχὶ τὴν προσήκουσαν ποιοῦνται χρῆσιν πάντες οἱ Ἕλληνες πολῖται καὶ δι' ἄλλους λόγους, μάλιστα δὲ διότι δὲν ἔχουσι πλήρη συνείδησιν τῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ καθ' ὅλην του τὴν ἔκτασιν. Πρὸς ἄρσιν τοῦ κακοῦ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἐν τῷ μέλλοντι τὰ μέλη τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐπιτελῶσι καὶ τὰ ἄλλα ἀστικά

αὐτῶν δικαιώματα καὶ καθήκοντα μετὰ τελείας καὶ σαφοῦς συνειδήσεως αὐτῶν τε καὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν, ἐνομίσαμεν ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ εἰσαχθῆ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου στοιχειώδης ὅλως πολιτικῆ καὶ ἀστικῆ διδασκαλία. Εἰδικαὶ ἢ πρακτικαὶ γνώσεις ἀμφοτέρων τῶν μνημονευθέντων εἰδῶν ἢ τοῦ ἐνὸς μόνον διδάσκονται ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις τῆς Γαλλίας, Ὁλλανδίας, Αὐστρίας, Οὐγγαρίας καὶ Ἑλβετίας· ὑποστηρίζεται δὲ νῦν ἡ εἰσαγωγή τοιούτων μαθημάτων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ ἐν Πρωσίᾳ, πρωτοστατοῦντος ἐν τούτῳ τοῦ βουλευτοῦ νομ Schenkendorf. Κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοιούτων εἰδικῶν γνώσεων, μάλιστα τοῦ πρώτου τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων δύο εἰδῶν, εἰς τὰ σχολεῖα τῆς γενικῆς μορφώσεως ἢ παιδαγωγικῆ θεωρίας δύο τινὰ προβάλλει· πρῶτον, ὅτι δυνατὸν ἢ τοιαύτη διδασκαλία νὰ ἔχη κακὰ ἐπακολουθήματα διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος, διότι ἐνισχύει παρὰ τοῖς παιδευομένοις τὴν φύσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυπάρχουσαν τάσιν πρὸς τὸ ὠφέλιμον μόνον, ἢτοι ἄγει αὐτοὺς εἰς τὸν καλούμενον ἠθικὸν ὑλισμὸν, ὅστις ἀποκλείει ὑψηλότερα, μᾶλλον ἰδεώδη ἑλατήρια τοῦ πράττειν καὶ τὰ πάντα ἀνασκοπεῖν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ ἀμέσως εἰς τὸν βίον χρησίμου καὶ ὑλικῶς ὠφελίμου. Δεύτερον λόγον προβάλλει ἡ θεωρία, ὅτι παρακωλύεται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν μαθημάτων ἐκείνων ἡ εὐρυσίς τοῦ νοητικοῦ ὀρίζοντος τῶν παιδευομένων κατὰ πάσας τὰς δυνατὰς διευθύνσεις· τοῦτο δὲ εἶναι κακόν, διότι ὅσῳ περιεκτικωτέρα εἶναι ἡ γενικὴ μόρφωσις, ἣν τις ἔχει διανύσει, πρὶν ἢ προβῆ εἰς εἰδικὸν τινὰ κλάδον, τοσοῦτῳ ἐλευθερώτερον καὶ παραγωγικώτερον θὰ δύναται νὰ κινήται ἐν τούτῳ· Ἀμφότεροι οἱ φόβοι οὗτοι εἶναι ὄντως σοβαροί, ἀλλ' ἀπλῶς ἡ εἰσαγωγή τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος μαθημάτων, δὲν δικαιολογεῖ αὐτούς. Λαμβάνουσιν οὗτοι σάρκα καὶ ὅστ' αὐτὰ καὶ δύναται ἡ διδασκαλία τῶν εἰδικῶν τούτων γνώσεων νὰ ἔχη τὰ κακὰ ἐκεῖνα ἐπακολουθήματα, ἂν γίνῃ οὐχὶ ὡς δεῖ. Ὁ πρῶτος κίνδυνος ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος μαθημάτων, ὁ ἠθισμὸς τῶν παιδῶν εἰς τὴν στενὴν καὶ ἐγωϊστικὴν τοῦ βίου ἀντίληψιν, ἢτοι ὁ ἠθικὸς ὑλισμὸς, δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἂν αὕτη ἀρχηται πρὶν ἢ ἐξασφαλισθῆ καὶ στερεωθῆ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παι-

δευομένων τὸ φρόνημα, ὅπερ ἀπαιτεῖ ἡ ἔννοια τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, ὅστις εἶναι ὁ ὕψιστος σκοπὸς τῶν παιδαγωγούντων σχολείων, καὶ μάλιστα τῶν δημοτικῶν. Οὗτος ἀπαιτεῖ, ἵνα οἱ παιδευόμενοι κτῶνται ἄμεσον τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς διδασκομένης ὕλης καὶ μὴ θεωρῶσι ταύτην ἀπλῶς ὡς μέσον πορισμοῦ εἰς ἑαυτοὺς ὑλικῶν ἢ καὶ ἠθικῶν ὠφελημάτων. Ἀπαιτεῖ δηλαδή ἡ ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος, ἵνα οἱ μαθηταὶ ἐθισθῶσιν εἰς τὸ πράττειν τι ἄνευ ἰδιοτελείας· εἰς τοῦτο δὲ δύναται τὸ σχολεῖον νὰ παιδαγωγῆσῃ τοὺς παιδευομένους ἐν αὐτῷ διὰ τῆς κυρίας αὐτῶν δράσεως, τῆς διδασκαλίας, ἂν αὕτη ἐγείρῃ τὸ ἄμεσον ἐκεῖνο ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ὕλης αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο δ' ὁμολογουμένως ἤκιστα κατάλληλα εἶναι τὰ εἰδικὰ μαθήματα, ἐν οἷς πρόδηλος ὅλως ἐμφανίζεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ἐξ αὐτῶν ἄμεσος ὠφέλεια διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, διὸ δὲ καὶ ἐνέχουσι τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα κίνδυνον. Κατὰ ταῦτα ἡ ἄλλως ἀναγκαία διδασκαλία αὐτῶν δὲν πρέπει ν' ἀρχηται ἐνωρίς, ἀλλὰ μόνον ἀφοῦ ἡ διδασκαλία τῶν ἄλλων μαθημάτων ἐξασφαλίσῃ τὸ ἄμεσον ὑπὲρ αὐτῶν ἐνδιαφέρον καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μαθητῶν ἐπικρατήσωσιν ἐλατήρια μορφώσεως ὑψηλότερα τοῦ ἐμμέσου ἐνδιαφέροντος. Ἐπειτα δὲ οἱ μαθηταὶ τῶν μνημονευθεισῶν τάξεων δὲν σκέπτονται περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν ἕνεκα τῆς ἡλικίας των, διὸ καὶ δὲν εἶναι δυνατόν ἡ διδασκαλία τῶν εἰδικῶν ἐκείνων γνώσεων νὰ εὐρίσκη σημεῖά τινα ἐπαφῆς ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν. Περὶ ἐκείνου φυσικὸν εἶναι ν' ἀρχωνται αὐτοὶ σκεπτόμενοι, προϊούσης πως τῆς ἡλικίας των, τότε δὲ καὶ δύνανται αὐτοὶ νὰ παρακολουθῶσι τὴν διδασκαλίαν τῶν μνημονευθεισῶν εἰδικῶν γνώσεων μετὰ βαθείας κατανοήσεως καὶ εὐχαριστήσεως. Ἐν τέλει δ' ἡ διδασκαλία αὕτη, ὅπως ἀποβαίνῃ ἐπιτυχής, προϋποθέτει γνώσεις ἐκ τῶν μαθημάτων τῆς γενικῆς μορφώσεως, μάλιστα δὲ τῶν φυσικῶν, διὸ καὶ δὲν πρέπει ν' ἀρχηται πρὶν ἢ οἱ μαθηταὶ ἐπαρκῶς ἀποκτήσωσι τὰς γνώσεις ἐκείνας. Διὰ πάντας λοιπὸν τοὺς λόγους τούτους τάττομεν ἡμεῖς τὴν διδασκαλίαν τῶν εἰδικῶν ἐκείνων γνώσεων εἰς τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ἐπταετοῦς διαρκείας τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἐνταῦθα τὴν διδασκαλίαν ταύτην τάττει καὶ ὁ ἐπιφανὴς παιδαγωγὸς τῶν νεωτέρων χρόνων Ziller, ὁ δι' ἐπιχειρημάτων ἀδρῶν

ὑποστηρίξας τὴν γνώμην, καθ' ἣν τὸ ἔμμεσον ἢ πρακτικὸν ὑπὲρ τῆς διδασκομένης ὕλης ἐνδιαφέρον δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ κύριον ἐλατήριον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν παιδαγωγούντων σχολείων. Αὐτὸς τάττει εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῶν δημοτικῶν σχολείων τὴν διδασκαλίαν, τὴν ἀμέσως παρασκευάζουσιν διὰ τὰς μετέπειτα ἀνάγκας τῶν παιδευομένων, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ φοβῆται τὸν ἄνω μνημονευθέντα πρῶτον κίνδυνον, οὗ τὸ μέγεθος αὐτὸς οὕτως ζωηρότατα κατέδειξεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ δεύτερος κίνδυνος δὲν ἐξήρτηται ἀπλῶς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν μνημονευθεισῶν εἰδικῶν γνώσεων, ἀλλ' ἐκ τῆς πρῶτου εἰσαγωγῆς ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν ἐκ τῆς πρῶτου αὐτῶν ἐπικρατήσεως. Πλὴν ἡμεῖς τάττοντες τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μαθήματα εἰς τὸ ἕκτον ἔτος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νομίζομεν, ὅτι δὲν καθορίζομεν ἐνωρὶς τὴν ἔναρξιν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν. Πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ πρῶτου αὐτῶν ἐπικρατήσεως, καθόσον οὐδαμῶς θὰ ἐπισυμβαίῃ ἐπικρατήσις τῶν εἰδικῶν τούτων μαθημάτων ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ τῆς γενικῆς μορφώσεως μαθήματα. Οὕτε θὰ παύσωνται ταῦτα διδασκόμενα ἐν τοῖς τρισὶν ἀνωτέροις τάξεσι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, οὕτε θὰ διδάσκωνται ἐν ὀλίγαις ὥραις. Τούναντίον καὶ ἐν ταῖς τάξεσι ταύταις τὸ πλεῖστον τῶν ὥρῶν θὰ διατίθεται ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων τῆς γενικῆς μορφώσεως, ἐλάχισται δέ, μία τὸ πολὺ καθ' ἑκάστην, θ' ἀφιερῶνται ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῶν εἰδικῶν μαθημάτων. Οὕτω διαταττομένης ταύτης, οὐδεὶς, νομίζομεν, δύναται νὰ γίνῃ πλέον ἀποχρῶν λόγος περὶ πρῶτου στενώσεως τοῦ νοητικοῦ ὀρίζοντος τῶν παιδευομένων, ὅπερ ὁμολογουμένως θὰ ἦτο κακὸν καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὑφ' ἑκάστου αὐτῶν ἐξάσκησιν τῆς εἰδικῆς κλήσεως καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ "Ἐθνους».

Κατὰ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ συζήτησιν τῶν ἀνωτέρω νομοσχεδίων εἰς παρατήρησιν τοῦ βουλευτοῦ Ρικάκη διατὶ δὲν περιλαμβάνεται μετὰ τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὁ ὑποβαλὼν αὐτὰ Ἐπίτροπος Εὐταξίας ἀπήντησε· «ἐν πρώτοις εἶναι στοιχειώδης κανὼν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδασκαλικῆς, καθ' ὃν πᾶσα διδασκαλία μάλιστα ἐπὶ τῶν παιδίων, ὀφείλει ἀρχομένη ἐκ τῶν γνωστῶν νὰ χωρῆ εἰς τὰ ἄ-

γνωστα. Προκειμένου δὲ περὶ γλώσσης, γνωστὴ εἶναι εἰς τὰ παιδιά ἢ νέα Ἑλληνικὴ, ἢ ὁμιλουμένη καὶ γραφομένη τὴν σήμερον ἐνταῦθα τε καὶ ἐν τῷ τύπῳ. Παίζων σπουδάζοντα αὐτὰ πρῶτον, δύνανται εἶτα νὰ χωρήσωσιν ἐπὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγνώστου ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, δι' ἣν ἰκανῶς προπαρασκευάζει αὐτὰ ἡ σπουδὴ ἐκείνη. Ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀνήκει εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἅτινα κακῶς, κάκιστα, ἔχουσι συνδεθῆ παρ' ἡμῖν ὀργανικῶς πρὸς τὰ σχολεῖα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ τελευταία αὕτη ἔχει νὰ ἐπιδιώξῃ ἴδιον αὐτοτελεῆ σκοπὸν, νὰ ἐφοδιάσῃ δηλ. μετὴν ἀναγκαίαν ἀγωγὴν καὶ στοιχειώδη γενικὴν καὶ εἰδικὴν μόρφωσιν διὰ τὸν πρακτικὸν βίον τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ, ἅτινα δὲν μέλλουσι νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Πασῶν δὲ τῶν γνώσεων, ὧν ἔχουσιν αὐτὰ ἀνάγκην, δὲν χρήζουσιν οἱ μέλλοντες ταύτης μαθηταί. Διὰ τοῦτο ἄστοχον καὶ ἄτοπον ὅλως θεωρεῖται τὴν σήμερον νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον τῶν γνώσεων καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι. Τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν, ὅταν χάριν τῶν μελλόντων μαθητῶν στερῶμεν καὶ τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ τῆς ἀναγκαίας εἰς αὐτὰ μόρφώσεως. . . ».

Προκειμένου δὲ περὶ τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τοῦ συνταγματικοῦ πολίτου, ἅτινα περιλαμβάνουν τὰ νομοσχέδια μεταξὺ τῶν διδακτέων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα μαθημάτων, εἶπε τὰ ἐξῆς ὁ αὐτὸς Ὑπουργός, δικαιολογῶν τὴν εἰσαγωγὴν των μετὰ διαμαρτυρίαν τοῦ ἰδίου βουλευτοῦ Φικάκη, ὅτι θὰ διδάσκηται εἰς τὰ παιδιά συνταγματικὸν δίκαιον. «Εἶναι πλάνη καὶ πλάνη μεγάλη νὰ νομίζῃ τις, ὅτι τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τοῦ συνταγματικοῦ πολίτου ὀφείλουσι νὰ ἐκμανθάνωσι μόνοι οἱ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται καὶ ἐκ τούτων πάλιν οἱ τῆς νομικῆς φοιτηταί. Τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τοῦ Συνταγματικοῦ πολίτου πρέπει νὰ ἐκμανθάνωσιν ἀπαξάπαντες οἱ Ἕλληνες πολῖται, ἀφοῦ ἀπαξάπαντες οὗτοι κέκληνται νὰ ἐνασκήσωσι τὸ κυριαρχικὸν δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι, ἀφοῦ ἀπαξάπαντες οὗτοι κέκληνται οὕτως ἢ ἄλλως ἢ ἀμέσως νὰ μετάσχῃ τῶν κοινῶν, ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ μετοχῆς των ἐξήρτηται ἡ εὐδαιμονία ἢ κακοδαιμονία τῆς πατρίδος. Ἡ παντελὴς ἀγνοία τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων

τοῦ συνταγματικοῦ πολίτου παρ' ἡμῖν ἤγαγεν ἤδη τὰ πράγματα ἐκεῖ, ὅπου αὐτὰ εὐρίσκονται τὴν σήμερον¹».

Εἶναι ἀνάγκη νὰ διασαφηνισθῇ ὅτι καὶ ὁ νόμος τοῦ 1878 καὶ τὰ νομοσχέδια τοῦ 1899, ὁμιλοῦντα περὶ νέας Ἑλληνικῆς, ἐννοοῦν τὴν μετέπειτα κληθεῖσαν καθαρεύουσαν κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ὑπέρμαχοι τῆς ὁποίας ἦσαν καὶ τότε ἱκανοί, χωρὶς ὅμως νὰ προβάλλωσιν εἰσέτι τὴν γνώμην, ὅπως εἰσαχθῆ αὕτη καὶ εἰς τὰ σχολεῖα. Βραδύτερον, ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος ἐσυστηματοποίησε τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς καὶ ἐπέτυχεν ὥστε ν' ἀναγνωρισθῆ ἡ σημασία της ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τὸ 1911 ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος οἱ βουλευταὶ Θ. Μιχαλόπουλος, Ι. Βέρροιος καὶ Ε. Κουλουμβάκης προέτειναν, ὅπως ἀναγραφῆ εἰς τὸ Σύνταγμα διάταξις, καθ' ἣν ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους ἀναγορεύεται ἡ καθαρεύουσα, ἀπαγορεύεται δὲ πᾶσα κατ' αὐτῆς ἐπέμβασις καὶ ἀπαγγέλεται ἡ ἀπόλυσις παντὸς δημοσίου ἢ δημοτικοῦ ὑπαλλήλου ἢ ἀνήκοντος εἰς ἴδρυμα ἐποπτευόμενον ὑπὸ τοῦ Κράτους, ὅστις ἤθελε φωραθῆ ἔνοχος τοιαύτης ἐπεμβάσεως. Τὴν πρότασιν ταύτην ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ἐπιτροπὴ ἀπέρριψε διὰ τῆς ἐκθέσεώς της, τῆς ὑποβληθείσης εἰς τὴν Ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 25 Φεβρουαρίου 1911, διότι «τοιαῦται διατάξεις παρέλκουσιν, οὔτε καὶ ἀνάγκη αὐτῶν ὑπάρχει ὅλως. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπετέλεσεν αἰετοτε κτῆμα ἀναφαίρετον καὶ ἐν τῶν κυριωτάτων γνωρισμάτων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀναπροσπάστως μετ' αὐτοῦ συνυπάρξασα κατὰ πάσας τὰς φάσεις τοῦ ἔθνικοῦ βίου. Ἐν τῇ ἐξελίξει δ' αὐτῆς παρηκολούθησεν, ὡς εἰκός, σταθερῶς τὰς τε περιπετείας καὶ τὰς προόδους τοῦ ἔθνους, διαμορφουμένη καὶ τελειοποιουμένη συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς διαπλάσεως, πρὸς ἃς ἐν πᾶσι λίαν εὐστόχως προσαρμόζεται, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐν ταῖς γλώσσαις πάντων τῶν ἔθνῶν παρατηρεῖται. Εἰδικῶς δὲ ὁ τύπος τῆς ἐπισήμου γλώσ-

1. Ὑπονοεῖ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897, τὸν ὁποῖον προεκάλεσεν ἡ δημογωγικὴ στάσις τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν τότε Κυβέρνησιν μερίδος.

σης τοῦ Κράτους διατρανοῦται ἐν αὐτῷ τῷ λεκτικῷ τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Νομοθεσίας καὶ πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας δημοσίων ἐγγράφων. Καὶ αὐτὴ ἄρα ἡ ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφὴ ἰδίας διατάξεως θὰ ἔθετεν ἀτόπως ὑπὸ ἀμφιβολίαν τὸ ἤδη καθεστῶς, καὶ θὰ ἐγέννα κενὸν φόβον κινδύνων ἐκεῖ, ἐνθα τοιοῦτοι εἶναι παντελῶς ἀνύπαρκτοι. Ἐνῶ ἄφ' ἑτέρου ἡ πολιτεία ἀναμφήριστον ἔχει δικαίωμα νὰ κολάζῃ διὰ τῆς οἰκείας πειθαρχικῆς ὁδοῦ, καὶ μέχρι παύσεως, τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ἤθελε ποιήσῃ χρῆσιν γλώσσης ἀπαδούσης πρὸς τὴν ἐμπρέπουσαν σοβαρότητα τῶν δημοσίων πράξεων καὶ τὴν ἐν αὐταῖς καθιερωμένην ἐπίσημον γλῶσσαν». Μετὰ σφοδρὰς συζητήσεις ἐν τῇ Βουλῇ ἐγένετο δεκτὴ καὶ περιελήφθη ὡς 107 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος ἡ κάτωθι διάταξις. «Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς Ἑλληνικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα· πᾶσα πρὸς παραφθορὰν ταύτης ἐπέμβασις ἀπαγορεύεται». Ὅτε δ' ἐψηφίζετο τὸ σύνολον τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ βουλευτοῦ Ι. Πατσουράκου, ὅπως προστεθῇ εἰς τὸ 107 ἄρθρον διάταξις; καθ' ἣν ν' ἀπολύωνται οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι οἱ παραβαίνοντες αὐτό, ὁ Πρωθυπουργὸς Ἑλ. Βενιζέλος ἔκαμε τὴν ἐξῆς δήλωσιν, ἀναγραφεῖσαν εἰς τὰ πρακτικὰ «ὀργανικὸς νόμος θὰ κανονίσῃ τὰς ποινὰς, αἵτινες δύνανται νὰ φθάσωσι καὶ μέχρις ἀπολύσεως τῶν παραβατῶν ὑπαλλήλων».

Εἶναι περίεργος, ἂν μὴ τι ἄλλο, ἡ ἀπόφασις τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τοῦ 1911. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ μέσον, δι' οὗ ἐκδηλώνεται ὁ ψυχικὸς καὶ διανοητικὸς κόσμος ἑνὸς δεδομένου λαοῦ. Ἀλλὰ ὡς λαὸς ὑφίσταται ἐξέλιξιν, δημιουργεῖ ἢ ἀναπτύσσει τὸν πολιτισμὸν του, διαπλάττει τὰ ἰδανικά του, κατευθύνει τὰς ψυχικάς του δυνάμεις, εἰς ὅλας δὲ τὰς καταστάσεις του ταύτας μεταχειρίζεται τὸ κατάλληλον ἐκάστου γλωσσικὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον προσαρμόζεται πρὸς τὰς ψυχικάς καὶ διανοητικάς του διαθέσεις. Νὰ θέλη τις νὰ σταματήσῃ τὴν γλῶσσαν εἰς ὠρισμένην μορφήν εἶναι ὡς νὰ προσπαθῇ νὰ σταματήσῃ τὴν ζωὴν ἑνὸς ἔθνους εἰς ὠρισμένον σημεῖον τῆς ἱστορίας του. Ἐν τούτοις ἦτο τοσαύτη σύγχυσις

προκειμένου περί τῆς γλώσσης, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε συνεταυ-
τίζετο ἡ ἔννοια τοῦ δημοτικιστοῦ μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀθέου, ἀνη-
θίκου καὶ προδότου, ὥστε εὐρέθῃ Βουλὴ νὰ θεσπίσῃ Συνταγματι-
κὴν διάταξιν, καθηλοῦσαν τὴν γλῶσσαν καὶ ἀπαγορεύουσάν τὴν
ἐξέλιξιν αὐτῆς, ἐκ τοῦ φόβου μήπως ἐπικρατήσῃ ὁ δημοτικισμὸς.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ πρόνοια τῶν νομοσχεδίων τοῦ
1899, ὅπως εἰσαχθῇ ὡς ἴδιον μάθημα ἡ διδασκαλία τῶν δικαιωμά-
των καὶ καθηκόντων τοῦ Ἑλληνοῦ πολίτου εἰς τὰ δημοτικὰ σχο-
λεῖα. Τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913 δὲν εἶχον αὐτὸ ὡς ἰδιαίτερον μά-
θημα, «οὐχὶ διότι, ὡς λέγουσιν ἐν τῇ εἰσηγητικῇ ἐκθέσει, νομίζομεν
περιττὸν τὸ μάθημα, ἀλλὰ διότι φρονοῦμεν, ὅτι ἡ ἀρίστη θέσις
αὐτοῦ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ εἶναι ἡ διδασκαλία του ὁμοῦ
μετὰ τῆς ἱστορίας. Διότι αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ ὡς ἰδιαίτερον μά-
θημα, καὶ ἐν ἰδιαιτέrais ὥραις ἀναγραφόμενον θὰ ἀπέβαινε μᾶλλον
ἀνιαρὸν καὶ ἄγονον, ἐνῶ ἐπερχόμενον ὡς κατακλείς καὶ ἐπιστέγα-
σμα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἥτις ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει θὰ φθάσῃ μέχρι
τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καὶ θὰ ἀσχολῆται μετὰ τὴν σημερινὴν κατάστα-
σιν, μετὰ τὰ ἰδανικὰ καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἑλλη-
νικοῦ ἔθνους, θὰ παρουσιάσῃ καὶ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα
τοῦ Ἑλληνοῦ πολίτου ὡς ἀπόρροίαν τῆς πατρίου ἱστορίας καὶ θὰ
περιβάλλῃ αὐτὰ διὰ τοῦ πλαισίου τῆς ἐν συνόλῳ ἐθνικῆς ἐργασίας
καὶ προόδου. Ἐκτὸς τούτου δὲ καὶ ἐν ἄλλοις μαθήμασι καὶ δὴ ἐν
τῇ ἀναγνώσει θὰ παρέχῃται εὐκαιρία πρὸς σχετικὴν διδασκαλίαν».
Νομίζομεν, ὅτι τὰ προβαλλόμενα ἐπιχειρήματα δὲν εἶναι ἰσχυρά.
Ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήμα-
τος τούτου διὰ τὴν ἀποκτήσῃ ὁ μαθητὴς συνείδησιν τῶν καθηκόν-
των καὶ δικαιωμάτων του ὡς πολίτου, πρέπει νὰ διδάσκηται εἰς
ἰδιαιτέραν ὥραν καὶ οὐχὶ ὁμοῦ μετὰ τῆς ἱστορίας ἢ εἰς τὴν ἀνά-
γνωσιν. Ὅταν ὀρισθῇ δι' αὐτὸ ἰδιαιτέρα ὥρα, θ' ἀναγκασθοῦν οἱ
διδάσκαλοι νὰ τὸ διδάσκουν, ἐνῶ τώρα τὸ παραμελοῦν τελείως.
Ἄλλως τε ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ συνταχθοῦν καὶ σχετικὰ
βιβλία, τοιοῦτοτρόπως δ' οἱ διδάσκαλοι θὰ γνωρίζουν τί θὰ διδά-
ξουν, ἐνῶ τώρα εἶναι ἀμφίβολον, ἂν καὶ οἱ ἴδιοι γνωρίζουν ὅτι
πρόκειται νὰ διδάξουν. Δὲν ἐννοοῦμεν δὲ διατὶ θὰ εἶναι ἀνιαρὰ ἡ

διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ δὲν εἶναι ἀνιαρὰ ἢ διδασκαλία τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Τούναντίον εὐχάριστος θὰ εἶναι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ τοῦ μαθήματος, διότι θὰ κινήῃ περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν. Ἄλλ' ὅσονδήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῆ ἀνιαρὰ ἢ διδασκαλία αὐτοῦ, ἡ προκύπτουσα ἐξ αὐτῆς ὠφέλεια εἶναι τόση, ὥστε νὰ παρακαμφθῆ πᾶσα τυχὸν δυσχέρεια. «Εἰς χώραν, ἣτις κυβερνᾷ αὐτὴ ἑαυτήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστον ἄτομον μετέχει ἐλευθέρως διὰ τῆς ψήφου του—λέγει ὁ Compaugé (Cours de pédagogie, σελ. 395) εἰς τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, πῶς δυνάμεθα νὰ ἀνεχώμεθα, ὅπως ἡ πλειονότης τῶν πολιτῶν διατελεῖ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ὑποχρεώσεων τῆς; Ζητοῦμεν νὰ σέβωνται, νὰ ἀγαποῦν τὸ Σύνταγμα καὶ δὲν γνωρίζουν τί σημαίνει Σύνταγμα. Ζητοῦμεν νὰ ἀσκοῦν τὰ δικαιώματά των, νὰ ἐκπληροῦν τὰς ὑποχρεώσεις των καὶ δὲν γνωρίζουν τὴν ἔννοιαν, τὸν σκοπὸν τῶν δικαιωμάτων των καὶ τῶν ὑποχρεώσεων των τούτων. Πολῖται, ἀγνοοῦντες ποίας ὑποχρεώσεις τοῖς ἐπιβάλλει ἡ ιδιότης των αὐτῆ, ἐκλογεῖς, ψηφίζοντες χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὴν σημασίαν τῆς ψήφου των, φορολογούμενοι, πληρώνοντες τὸν φόρον χωρὶς νὰ ἐννοοῦν εἰς τί χρησιμεύει οὗτος, κάτοικοι χώρας, μὴ μαθόντες νὰ τὴν ἀγαποῦν, τοιοῦτοι κατ' ἀνάγκην εἶναι οἱ πολῖται ἐνὸς Κράτους, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν διδάσκεται ἡ πολιτικὴ ἀγωγή». Ὁ δὲ Πεσταλότσι ἔγραψε «ἄνευ τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτειακῆς ἀγωγῆς ὁ κυρίαρχος λαὸς εἶναι παιδίον, τὸ ὁποῖον παίζει μὲ τὴν φωτιὰν καὶ τὸ ὁποῖον εἰς πᾶσαν στιγμὴν κινδυνεύει νὰ πυρπολύσῃ τὴν οἰκίαν».

Τὰ νομοσχέδια τοῦ 1899 περιελάμβανον προσέτι στοιχειώδεις γνώσεις τῆς γεωπονίας, κηπουρικῆς, δενδροκομίας, βομβυκοτροφίας, μελισσοκομίας καὶ ἐμπορίας, ἀκόμη δὲ καὶ στοιχειώδεις τεχνολογικὰς γνώσεις, δηλ. κατήρτισαν τὸν κύκλον τῶν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθημάτων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ν' ἀνταποκρίνωνται εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῶν πλήρως. Τὸ μόνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ τις ἀμφιβολίας, εἶναι ἂν οἱ δημοδιδάσκαλοι θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ διδάσκουν πάντα ταῦτα τὰ μαθήματα. Ἄλλὰ καὶ περὶ τούτου ἐλάμβανον πρόνοιαν τὰ νο-

μοσχέδια διὰ τῆς καταλλήλου διαρρυθμίσεως τῶν διδασκαλείων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐπαρκείας τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ παραμένει ἡ αὐτή, εἴτε τὰ ἐν λόγῳ μαθήματα πρόκειται νὰ διδάσκωνται ὡς ἴδια μαθήματα εἴτε, ὡς προτείνουν τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913, διδάσκονται ἐπὶ εὐκαιρία τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Μάλιστα δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσηιν θὰ διδάσκωνται καλύτερα, διότι, ἐφ' ὅσον θὰ εἶναι προωρισμένα ἴδιαι ὥραι δι' αὐτά, κατ' ἀνάγκην οἱ διδάσκαλοι θὰ προετοιμάζωνται, ἐνῶ ἄλλως θ' ἀποφεύγουν νὰ τὰ διδάξουν, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἡ πείρα ἀποδεικνύει.

Κατὰ τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913 εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα διδάσκονται 1) θρησκευτικά, 2) νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, 3) πρακτικὴ ἀριθμητικὴ, 4) στοιχειώδης γεωμετρία, 5) ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰ κυριώτατα τῆς παγκοσμίου, 6) γεωγραφία, 7) γνώσεις φυσικῆς ἱστορίας, φυσικῆς καὶ χημείας μετ' ἐφαρμογῶν εἰς τὴν ὑγιεινὴν καὶ τὸν πρακτικὸν βίον, 8) ᾠδική, 9) καλλιγραφία, 10) ἰχνογραφία, 11) χειροτεχνία, 12) γυμναστικὴ.

Τὰ μαθήματα ταῦτα συμπίπτουν μὲ τὰ μαθήματα τῶν νομοσχεδίων τοῦ 1899 μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι παραλείπονται ἐξ αὐτῶν 1) τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τοῦ Συνταγματικοῦ πολίτου μετὰ στοιχείων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ καταστιχογραφίας, 2) αἱ στοιχειώδεις γνώσεις τῆς γεωπονίας, κηπουρικῆς κλπ., 3) αἱ στοιχειώδεις τεχνολογικαὶ γνώσεις καὶ 4) τὰ ἐργόχειρα διὰ τὰ θήλεα, διότι, ὡς εἶπομεν, τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913 προτιμοῦν, ὅπως τὰ ἐν λόγῳ μαθήματα διδάσκωνται ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν συναφῶν μαθημάτων. Ἐξαίρεσιν μόνον κάμνουν διὰ τὸ μάθημα τῆς χειροτεχνίας, τὸ ὁποῖον ἀναγράφουν ὡς ἴδιον μάθημα, διότι τοῦτο «ἀναγνωρίζεται σήμερον ὡς σημαντικώτατον γενικὸν μάθημα τοῦ παιδαγωγοῦντος σχολείου».

Ὅπως καὶ ἄλλαχοῦ εἶπομεν, πλὴν τῶν ἄνω μαθημάτων, τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913 προβλέπουν καὶ περὶ συμπληρωτικῶν μαθημάτων δι' ἑκάτερον τῶν φύλων, ἅτινα ποικίλλουν κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἀνάγκας τοῦ λαοῦ καὶ διδάσκονται ἢ εἰς πρόσθετον τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἢ ἐν ἡμέραις καὶ ὥραις, καθ' ἃς ἀργεῖ τὸ

σχολεῖον. Τὰ συμπληρωτικά μαθήματα δὲν ὀρίζονται ἐν τοῖς νομοσχεδίοις, ἀφήνεται δ' ἡ ἐλευθερία, ὅπως ὀρίζη ταῦτα τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἀναλόγως πρὸς τὴν «ὑπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου ἐπιβαλλομένην ἀνάγκην τῆς προσκλήσεως γνώσεων καὶ τῆς καλλιέργειας δεξιοτήτων ἐχουσῶν ἀμεσώτεραν σχέσιν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἀποφοίτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀσκούμενα ἔργα».

Τὸ νομοσχέδιον τοῦ 1927 ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἑφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ὑπ' ἀριθ. νόμου 3438. Κατὰ τὸ βον ἄρθρον αὐτοῦ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἡ διδασκαλία γίνεται διὰ τῆς δημοτικῆς γλώσσης, εἰς τὴν ε'. καὶ στ'. τάξιν ὅμως αὐτοῦ διδάσκεται καὶ ἡ καθαρεύουσα ἐπὶ 3—4 ὥρας καθ' ἑβδομάδα. Ἐν δὲ τῷ 7ῳ ἄρθρῳ αὐτοῦ δίδεται ὁ ὀρισμὸς τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἀναλόγως πρὸς τὰ ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει ἐκτιθέμενα.

Τοῦ 1929 ὁ νόμος, ὁ νῦν ἔτι ἰσχύων, ὠρισεν ὡς ἐξῆς τὰ διδασκόμενα ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις μαθήματα: α) θρησκευτικά, β) νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, γ) πρακτικὴ ἀριθμητικὴ, δ) στοιχειώδης γεωμετρία, ε) ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰ κυριώτατα τῆς παγκοσμίου, στ) γεωγραφία, ζ) στοιχεῖα φυσικῆς ἱστορίας, φυσικῆς καὶ χημείας μετ' ἐφαρμογῶν εἰς τὴν ὑγιεινὴν, τὴν γεωργίαν καὶ τὸν πρακτικὸν βίον, η) ᾠδική, θ) καλλιγραφία, ι) ἰχνογραφία, ια) χειροτεχνία καὶ ιβ) γυμναστική. Ἀκριβῶς τούτέστι τὰ ἴδια μὲ τὰ προβλεπόμενα ὑπὸ τῶν νομοσχεδίων τοῦ 1913, ἀπὸ τῶν ὁποίων διαφέρουν κατὰ τοῦτο ὅτι, ἐνῶ αὐτὰ προνοοῦν καὶ περὶ συμπληρωματικῶν ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων, διδασκομένων μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐκ τοῦ ἐξαετοῦς δημοτικοῦ σχολείου, τοῦ 1929 ὁ νόμος δημιουργεῖ τὰ κατώτερα ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ φοιτοῦν οὐχὶ ὑποχρεωτικῶς οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γλῶσσαν διατηρεῖται μέχρι σήμερον τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου 3438 δημιουργηθὲν καθεστῶς, ἥτοι ἡ μὲν δημοτικὴ διδάσκεται εἰς πάσας τὰς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἡ δὲ καθαρεύουσα μόνον εἰς τὴν ε'. καὶ στ'. τάξιν ἐπὶ 3—4 ὥρας καθ' ἑβδομάδα. Εἶναι καταφανὴς ἡ σύγχυσις, εἰς ἣν ρίπτονται οἱ μαθηταὶ τῆς ε'. καὶ στ'. τάξεως. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν δημοτικὴν διδά-